

Nebevî Hadîs-i Şerîflerin Fazîleti ve Ümmetin Onu Muhâfazaya Yönelik Gayretleri

Nûrüddîn 'İTR'

Çev. İbrahim HATİBOĞLU**

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla.*** Hamd, çeşit çeşit ikrâm ve rahmetiyle kullarını kuşatan Allah'a mahsustur. Salât ve selâmın en üstünü ve en mükem-meli bütün mahlûkâta rahmet olmak üzere gönderilmiş Efendimiz Muham-med'e, âline, ashâbına, en güzel şekilde onlara tâbi olanlara ve onlarla birlikte bizlerin üzere olsun. Ey Allah'ım! Kabul buyur.

Bu [eser]**** son derece mühim bir konuya dairdir. Zira İslâm'ın temel iki kaynağı; Kur'ân-ı Kerîm ve Nebevî Hadîs-i Şerîflerin korunması buna bağlıdır. Yine, İslâm'ın bu ümmet için tecdîdini sağlamak gayesiyle takip edilen bü-yük bir yoldur. Ayrıca, bu [konu bizi] İslâm dünyasının muhtelif bölgelerinde ortaya çıkan aktivitelerle Kur'ân-ı Kerîm'i muhafazaya yönelik projelerin tekâmülüne ulaştırır. Bu çalışmalara Suriye Arab bölgemizde önem verip des-tekleyenler arasında el-Hey'etü'l-'Âlemiyye li-Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerim ve İdâretü'l-Mesâcid, özellikle de Câmî'u Zeyd b. Sâbit bulunmaktadır. Allah her birisinin faydasını Müslümanlara ve bütün insanlığa ziyadesiyle lütfeylesin. [3]

* Prof., Dr. Nûrüddîn 'İtr 1937 yılında Haleb'te doğdu. 1958 yılında Ezher Üniversitesi'nde lisans eğitimini, 1964 yılında *el-İmâmü't-Tirmizî ve'l-muvâzenetü beyne Câmî'ihî ve beyne's-Sahîhayn* adlı eseriyle doktorasını tamamladı. İki yıl el-Câmî'atü'l-İslâmiyye bi'l-Medîneti'l-Münevver'e'de görev yaptıktan sonra Dimaşk Üniversitesi, Şerî'at Fakültesi, Kur'ân ve Sün-net Bölümü'ne intikâl etti. Vefât ettiği 23 Eylül 2020 tarihine kadar da aynı fakülte'deki gö-revini sürdürdü.

** Prof. Dr., Yalova Üniv., İslami İlimler Fak., Hadis, YALOVA, ihatiboglu@hotmail.com

*** Yazarın çeviriye esas aldığımız *Fadlül'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi's-Şerîf ve Cuhûdü'l-Ümmeti fî Hıfzihî* isimli küçük hacimli eseri (1. baskı, baskı yeri yok, 48 sh.) 1427/2006 yılında yayımlanmıştır. Bu çalışma, merhûm Nûrüddîn 'İtr Hocafendi'nin irtilhâlinin ardından, rahmete vesîle olması niyâzıyla tercüme edilmiştir.

**** Köşeli parantez [] içindeki ifadeler tarafımızdan eklenmiştir [Çev.].

I. Nebevî Hadîsin Fazîleti

Nebevî Hadîs-i Şerîfin Fazîleti konusu kalbe; yani Müslüman kalbine, uzak olmayan, yakın bir mevzûdur. Ne var ki, alışkanlık ve adet kapısından ayrılıp; ilim, tahkik ve irâde kapısına varmak için alışagelmîş olmakla yaptığımız şeyler konusunda müzâkerede bulunmak zarûrîdir.

Ben, [konuyu ele alırken] yazılmış eserlere dayanmak istemedim. Elbette, mesele hakkında, yazılmış eserlerin varlığından haberdârim. Nebevî Hadîs-i Şerîfin fazileti konusunda tedavüldeki eserlerin bilinen en kadîmi, hadîs imamlarının geçmiş öncülerinden birisi, hicrî 463 yılında vefat eden İmâm Allâme Hâfız el-Hatîb el-Bağdâdî diye meşhur Ebû Bekr Ahmed b. ‘Ali’ye ait *Şerefü Ashâbi’l-Hadîs* adlı kitabıdır. Ne var ki, aynı terim ve hadîs kaideleri bu kıymetli kitapta İmâm el-Hatîb el-Bağdâdî’ye de galebe çalmıştır.

Asrımızda, pek çok kimse bu konuda görüş beyân etmiş olmakla birlikte, söylenenler neredeyse bir mesele veya konunun bir yönü veya bazı âyet ve hadîslerle sınırlı kalmış; hadîsle meşgul olanların sayesinde şerefyâb oldukları ve sayesinde diğer ilimlerle meşgul olanlara üstünlük sağladıkları Nebevî Hadîs-i Şerîfin [4] faziletinin hakkını tam olarak verememişlerdir.

Konuya dair hazırladığım plânda araştırmamı, Kur’ân-ı Kerîm’den hareketle tespit edilmiş esaslar ve Nebî Sallellâhü Aleyhi Vesellem’in hadîslerinden bu esasları açıklayanlar üzerine bina etmeye çalıştım ve neticede konunun pek çok meseleye kapı araladığını gördüm. [Şimdi] bu meseleleri, altı esas hâlinde cem edip, kısaca bunlardan bahsedeceğim.

Birinci Esas: Hiç şüphesiz, Nebevî Hadîs, her türlü noksanlıktan münezze Allah’ın, Kerem sahibi Nebî Sallellâhü Aleyhi Vesellem’in kalbine bol bol lüt-fettiği hikettir. Bu konuya dair âyetler nâzil olmuştur. Bunlardan birisi de şudur: “Allah, sana Kitab’ı ve Hikmet’i indirdi ve sana bilmediğin(her şey)i öğretti. Sana Allah’ın lütfu (ve yardımı) çok büyüktür.”¹ Açıktır ki, [âyet-i kerimedeki geçen] el-Kitâb, Kur’ân-ı Kerîm’dir ve el-Hikmet ile yan yanadır. [Buradaki] el-Hikmet [kelimesini] İmâm eş-Şâfi’î ve muhakkik âlimler es-Sün-netü’l-Mutahhara diye açıklamışlardır.

Buradan hareketle; Kur’ân’ın, lâfız ve mana olarak harf harf Allah katından vahyedilmiş, ve bizim Kerem sahibi Nebî Sallellâhü Aleyhi Vesellem’in kalbine indirildiği şekliyle okumakla kulluk etmemiz istenilen manasında vahy-i met-lüvv, sünnetin de vahy-i gayri metlüvv olduğunu ifade etmişlerdir. Sünnet ise; manası Allah katından, lafzı Hakîm Resûl’ün kelâmı olmak üzere manâsı ile vahyidir.[5]

Hiç şüphesiz, Sallellâhü Aleyhi Vesellem’e eşsiz hikmetler ve cevâmî’u’l-kelim [verilmek sûreti] ile ayrıcalıklı bir konum verilmiştir. Bu sayede onun hadîsleri başka kelâmdan farklı şekilde benzersiz [sûrette] gelmiştir. Öyle ki,

¹ en-Nisâ (4) 113.

ilim ehli bazı kimseler onların mu'cize olduğu görüşündedir. Ancak, doğrusu şudur ki, Nebî Sallellâhü Aleyhi Vesellem'in kelâmı, ashâbından Ebû Bekr es-Siddîk, Hulefâ-i Râşidîn, Mübârek huzurlarından ayrılmamış Sahâbenin Büyüklüğü gibi kimselerin kelâmına benzemektedir. Burhân-ı celî gibi açıktır ki, hadisler mu'cize değildir. Ne var ki, Kerem Sâhibi Nebî'nin beyânı, sayesinde başkalarından ayrıştığı bir hususiyete sahiptir. Bu özelliği ile hikmet diye isimlendirilmeyi hak etmiştir.²

Hikmet, lâfızları muhkem, çok mana içeren; manaları muhkem, sağladığı faydası bol söz demektir.

Bu manayı destekleyen pek çok hadis vârid olmuştur. Bunlardan birisi el-Muvatta'da Mâlik'in rivâyet ettiği şu hadîstir: "Hiç şüphesiz Sallellâhü Aleyhi Vesellem şöyle buyurdu: Size, [daima] yanınızda bulunacak iki şey bırakıyorum; onlara sıkı sıkıya yapıştığınız müddetçe asla yolunuzu şaşırılmazsınız: Allah'ın Kitâb'ı ve Nebîsinin Sünnet'i." Yine sahîh hadîste el-Irbâd b. Sâriye'den naklen: "Resûlüllâh Sallellâhü Aleyhi Vesellem birgün sabah namazından sonra bize belîğ ifâdelerle vaaz ü nasihatte bulundu. Bundan dolayı gözler yaşardı, kalpler ürperdi. Bunun üzerine bir kimse dedi ki: 'Şüphesiz bu, vedâ edenin vaaz ü nasîhatidir. Bizden hangi sözü almak istersiniz? Yâ Resûlüllâh!' Şöyle buyurdu: Allah'tan ittikâ etmenizi, Habeşli bir köle bile olsa, [idarecilerin sözünü] dinleyip itaat etmenizi vasiyet ediyorum. İçinizden kimin ömrü yeterse, şüphesiz pek çok ihtilâfa şâhit olacak. Aman ha! Sonradan ortaya çıkmış [6] şeylerden uzak durun! Zira, onlar sapmadır. Bu döneme içinizden kim ulaşırsa onun için gerekli olan sünnetim ve doğru yola iletilmiş Râşid Halifelerin sünnetidir. Sünnete [azı dişlerinize ısırır gibi] sımsıkı sarılın."³

İkinci Esas: Hiç şüphesiz Kur'an'ı tebliğden sonra, Nebevî Hadîsin ve Nebî Sallellâhü Aleyhi Vesellem'in vazifesi bu Kur'an'ın beyânı [sorumluluğu]nu yerine getirmektir. O, hadîsleriyle, bu Kur'an-ı Kerîm'den kalbine indirilenlerini açıklayandır. Bu konuya dair âyetler açıktır. Bunlardan birisi Yüce Allah'ın şu ifadesidir: "... Biz Azîmü's-Şân, kendilerine indirilenleri insanlara açıklayasın diye, sana ez-Zikr'i indirdik."⁴ Aynı şekilde [söz] söyleyenlerin En Yücesi şöyle buyurur: "Biz Azîmü's-Şân, sana el-Kitâb'ı ancak ve ancak, îman eden bir kavim için, hakkında ihtilâfa düştükleri şeyi açıklayasın diye hidâyet ve rahmet olarak indirdik."⁵ [Özellikle] ikinci âyette hasr üslûbunu müşâhede etmekteyiz.

Hakk Azze ve Celle, Kerem sâhibi Nebî'nin vazifesinin, Allah'ın Kitâbını

² Mâlik, *Muvatta'*, "Kitâbü'l-Câmi", 'Bâbü'n-nehî 'ani'l-kavli bi'l-kader', hadîs no: 1395.

³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Sünne", 'Bâbü'n fi lüzûmi's-Sünneh', hadîs no: 1395; Tirmizî, , *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitâbü'l-İlm", 'Bâbü mâ câe fi'l-'ahzi bi's-Sünneh ve'c-tinâbi'l-bide'i', hadîs no: 2676. Hadîs hasen sahihtir demiştir. İbn Mâce, *Sünen*, "Mukaddime", 'Bâbü it-tibâ'i Sünneti'l-Hulefâi'r-Râşidine'l-Mehdiyyîn', 42. Lâfız Tirmizî'ye aittir.

⁴ en-Nahl (16), 44.

⁵ en-Nahl (16), 64.

beyân olduğunu ve Kur'ân'a nisbetle Hadis'in, açıklanana nisbetle açıklayan veya tefsir edilene nisbetle tefsir eden mevkiinde bulunduğunu açıkça ortaya koymuştur. [7]

Âlimler, Nebvî Hadis'in Kur'ân'ı beyânı bağlamında çeşitli vecihlerden bahsetmişlerdir. Bunların mühim olanlarını zikredeceğiz:

(1) **Mücmeli Beyân:** Mücmel, keyfiyeti tafsil edilmeksizin Kur'ân'da vârid olan emirdir.

Meselâ, “es-Salâtü ikâme ediniz”⁶ ifadesi mücmeldir. Onun, namazın vakitlerini beyân, rekâtlarının sayısı, farzların rekâtları, sünnetlerinin rekâtları, kıraat, namaz kılanın iftitâh tekberiyle başlayıp selâmla sona erişine kadar ifâ ettiği amellerin her birisi icrâ edilirken ne söyleneceğinin tafsilî ve tefsirini Sünnet getir[ip beyân et]miştir.

Zekât da böyledir. Sünnet, türlü mal çeşitlerinin her nev'inin nisâbını, edâ vakitlerini, ne kadar verileceğini, kimden ne kadar alınacağını, konuya dair tafsilât kabilinden diğer hususları açıklamıştır.

Yine hac da böyledir. Âyetler hac farizasından bahsetmiştir. Tafsilâtını [verme işini] ise, şifâhî bir öğretim usulüyle ve Vedâ Hacci'nda gerçekleştirdiği haccı vasıtasıyla amelî ta'lim yoluyla Nebî Sallallahü Aleyhi Vesellem ifâ etmiştir. Sözelimi, Câbir b. Abdullâh'tan nakledildiğine göre şöyle demiştir: “Nebî Sallallahü Aleyhi Vesellem'i Kurban Bayramı günü bineği üzerinde [Cemerâta] taş atarken ve ‘hac ibadetinizin esaslarını benden alınız, hiç şüphesiz ben, bu haccımdan sonra belki de bir daha haccetmeyeceğim’ derken gördüm.”⁷ [8]

(2) **Müşkili Tavdih:** Müşkili anlamak bazen karışık gelebilir. Sahâbenin bir kısmına da bazı hususlar karışık gelmiştir. Yüce Allah'ın oruca dair “Fecr vaktinin beyaz ipliği, siyah ipliğinden ayırt edilinceye kadar yeyin, için” ifadesinde olduğu gibi. *Sahîhayn*'de ve ikisi dışındaki kaynaklarda geçtiği üzere; [sözü edilen] beyaz ipliğin gündüzün aydınlığı, siyah ipliğin gecenin karanlığı olduğunu Sahîh Sünnet beyân etmiştir. ‘Adî b. Hâtim’den naklen şöyle demiştir: “Fecr vaktinin beyaz ipliği, siyah ipliğinden ayırt edilinceye kadar yiyin, için” âyeti nâzil olunca, siyah ve beyaz ip araştırmaya koyuldum. [Bulduğum] ipleri yaptığımın altına koydum, ayırt edilinceye kadar [ara ara]bakıyordum, ancak ayırt edemiyordum. Erkenden, Resûlüllâh Sallallahü Aleyhi Vesellem'e gidip, durumu kendisine anlattım. Bunun üzerine, ‘bu [sözü edilen] gecenin karanlığı ve gündüzün aydınlığıdır’ buyurdu.”⁸

(3) **Âmmı Tahsis:** Yüce Allah'ın “(Allah) size, leşi, kanı, domuz etini ve

⁶ el-Bakara (2), 43.

⁷ Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “Hacc”, ‘İstishâbü ramyi cemratü'l-'Akabeti yevme'n-Nahri râkiben ve beyânü kavlihi Sallallahü Aleyhi Vesellem li-Te'huzü Menâsikaküm’, hadîs no: 1297.

⁸ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “Savm”, ‘Bâbü Kavillillâhi Te'âlâ ‘Ve Külü ve'-şrabü hattâ yetebeyene lekümü'l-haytu'l-ebiyadu ...’, hadîs no: 1090.

Allah dışındaki [varlık]lar adına kesilen [şeyleri yemeyi] haram kılmıştır”⁹ sözü bu kabildendir. Yine, “Size, iki ölü [nün eti] ve iki [canlıdan alınan] kan helâl kılınmıştır: İki ölü, deniz canlısı ve çekirge, iki kan, karaciğer ve dalaktır” diyen Nebevî Hadîs gelmiştir. [9] Bu bir tahsis veya bir başka tabirle ifade etmek gerekirse, Kur’ân-ı Kerîm nassının ifade ettiği umumdan istisnâdır.

(4) **Âyetle Kastedilen Mânânın Beyânı:** Meselâ Yüce Allah’ın “Ve onların orada tertemiz eşleri olacaktır”¹⁰ sözünde, eşler hangi kusurlardan tertemiz kılınmışlardır? Bunu bize, Sünnet açıklamış ve onların hayız, nifas, tükürük, balgam vb. gibi kişiyi bu dünya hayatında kusurlu hâle getiren şeyler[in atıkların]dan tertemiz kıldıklarını beyân etmiştir.

Yine, Allah Teâlâ’nın, İsrâiloğulları’nın durumuna dair “ ... ‘Şu köye girin ve orada istediğiniz yerden bol bol yiyin! [Ancak köyün] kapısından secde ederek girin ve ‘[hatta] affet bizi Ey Rabbimiz!’ deyin ki günahlarınızı affedelim. Ve iyilik yapanların mükâfatlarını daha da artırırız. Ne var ki o zâlimler sözü değiştirip, başka bir şekle tebdil ettiler”¹¹ şeklindeki âyeti de böyledir. Onların yaptığı tebdil etme işlemi neydi? [Muhtelif hadîslerde beyân edildiği üzere] Onlar, bizim günahlarımızı affet, bizi bağışla manasında ‘hatta’ diyerek ve secde ederek girmek yerine, kıçüstü sürünerek ve alay ederek, dalga geçip ‘hab-beh fi şa’irah’ diyerek [şehre] girdiler. [10] Bu sebeple Allah Teâlâ “Biz de, yoldan çıkıp durmaları sebebiyle, o zalimlerin üzerine, gökten çok ağır bir azap indirdik”¹² buyurmuştur.

(5) **Beyânü’t-Te’kîd:** bu[nun misâlleri] Nebevî Hadîslerde gerçekten çok fazladır. Meselâ Yüce Allah’ın “Bir de, birbirinizin mallarını haksız yollarla yemeyin. Halkın mallarından bir kısmını, bile bile haksız yere yemek için, rüşvetlerle hâkimlere başvurmayın”¹³ ifadesini okuduğumuzda, haram mal yemekten ve haramla gıdalanmaktan sakındıran; Sallelâhü Aleyhi Vesellem’in sahîhlerde yer alan “Bir kimsenin malı, bir kimseye ancak gönül hoşluğu ile [verdiğinde] helâl olur”¹⁴ ve yine “ ... uzun bir yolculuk yapmış, saç başı dağınık, toz toprak içinde, yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, haram yollarla gıdasını temin etmiş, ‘Ey Rabbim!, Ey Rabbim!’ diye ellerini semâya kaldırmış bir kişiden bahsetti. ‘Böylesinin duası ne diye kabul edilsin ki!’¹⁵ şeklinde pek çok hadîsin var olduğunu görürüz. Bunların dışında Yüce Kur’ân nassının manasını son derece güçlü ifadelerle te’kîd eden pek çok hadîs vardır.

⁹ el-Bakara (2), 173.

¹⁰ el-Bakara (2), 25.

¹¹ el-Bakara (2), 58-59.

¹² el-Bakara (2) 59.

¹³ el-Bakara (2) 188.

¹⁴ Ebû Hurre er-Rakâşî’nin amcasından (r.anhümâ) naklen, el-İmâm Ahmed’in *Müsned*’inde ve başka musanniflerin de kaydettiği uzun bir hadîsin bir kısmıdır, hadîs no: 20172.

¹⁵ Müslim, “Zekât”, ‘Kabûlü’s-sadakatı mine’l-kesbî’t-tayyibi ve terbiyetihâ’, Ebû Hureyre’nin merfû’ olarak rivâyet ettiği hadîslerinden, hadîs no: 1015.

(6) **Kur'ân-ı Kerim'de Zikredilmemiş İlâve Ahkâmın Beyânı:** Meselâ sadaka-i fitr [11] Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmemiştir. Hadis-i Şerif [ise onun] farz olduğunu beyân etmiştir. Esahhül-esânîd ile *Sahîhayn*'de ve ikisi dışındaki [yer]lerde İbn Ömer'den (r.anhümâ) naklen sâbit olduğuna göre; Resûlüllâh Sallellâhü Aleyhi Vesellem Ramazan ayında hür, köle, erkek kadın her bir kişi için hurmadan bir sa', arpadan bir sa' [miktarınca verilecek şekilde] Müslüman insanlar üzerine fitr sadakasını farz kılmıştır.¹⁶

Ninenin mîrası da böyledir. Nitekim nine, tespit edilip karara varılmış şartlara uygun olarak, altıda bir miras alır.¹⁷

Altınla süslenmenin erkeklere haramlığı, kadınlara ise mübahlığı da böyledir.¹⁸ [12]

Yırtıcı hayvanlardan avını dişleriyle ve uçan canlılardan avını gagasıyla parçalayarak yiyenlerin etinin yenilmesinin haram kılınması da böyledir.¹⁹

Bunun dışında Kur'ân-ı Kerim'de var olan [ahkâma] ilâve hüküm açıklamak üzere Sünnetin getirdiği pek çok hüküm de böyledir.

Üçüncü Esas: Şüphesiz, Muhammed Sallellâhü Aleyhi Vesellem'in Her türlü kusurdan Münezzeh Allah katından bütün mahlûkâtına gönderilmiş nebî ve resulü olduğuna inandığını tasdik eden herkes için Nebevî hadîse ittibâ' kesin bir zorunluluktur. Bunu Kur'ân-ı Kerim çok açık ifadelerle beyân etmiştir. Yine bu, son derece dikkatli olunması gereken mühim bir kâidedir ve sen şer'in hükmüne sıkı sıkıya yapıştığın takdirde iman gerçekleşir. Yüce Allah Yüce Zâtına te'kitle kase ederek ve Kerim Zâtına, Kerem Sâhibi Resûlü Sallellâhü Aleyhi Veselleme izâfe ederek şöyle buyurmuştur: "Hayır! Rabbine kase olsun ki, onlar kendi aralarında başgösteren meseleler için senin hükmüne başvurup, sonra da senin vermiş olduğun hükme, gönüllerinde hiçbir sıkıntı

¹⁶ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Zekât", 'Bâbü sadakati'l-fitrî 'ale's-sagîri ve'l-kebir', hadîs no: 1441); Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Zekât", 'Zekâtü'l-fitrî 'ale'l-müslimîn mine't-temri ve's-şe'ir', hadîs no: 984. Hadîsin lâfzı Müslim'e aittir.

¹⁷ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Ferâiz", 'Bâbü'n fi'l-cedde', hadîs no: 2894, Kabîsa b. Zü'eyb'ten naklen; Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "el-Ferâiz", 'Bâbü mâ câe fi mîrâsî'l-cedde', hadîs no: 2100, Ebû Dâvûd'un rivâyetiyle benzer manada; İbn Mâce, *es-Sünen*, "Ferâiz", 'Mîrâsü'l-cedde', hadîs no: 2724, Ebû Dâvûd'un rivâyeti ile.

¹⁸ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "el-Libâs", 'Bâbü'n fi'l-harîr li'n-nisâ', hadîs no: 4057; Nesâî, "ez-Zîne", 'Bâbü tahrîmi'z-zehabi 'ala'r-ricâl', hadîs no: 5144; İbn Mâce, *es-Sünen*, "el-Libâs", 'Bâbü'lübsi'l-harîr ve'z-zehabi li'n-nisâ', hadîs no: 3595. Her birisi, Ali b. Ebî Tâlib'ten mervû' hadîs olarak. Lâfız İbn Mâce'ye âittir: "Resûlüllâh Sallellâhü Aleyhi Vesellem sol eline bir ipek, sağ eline bir altın aldı, sonra her ikisini elleriyle kaldırarak şöyle buyurdu: Hiç şüphesiz, bu ikisi ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına helâldir." Bu hadîs, mütevâtirdir. Sahâbe râvîlerinin sayısı on yedi sahâbîye ulaşmıştır.

¹⁹ Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "es-Sayd ve'z-Zebâih ve mâ yü'kelü mine'l-hayevân", 'Bâbü tahrîmi ekli külli zî nâbin mine's-sibâ'i ve külli zî mihlebin mine't-tayr', hadîs no: 1934; İbn Abbâs'ın (r.anhümâ) hadîsi olmak üzere, o şöyle demiştir: Resûlüllâh Sallellâhü Aleyhi Vesellem Yırtıcı hayvanlardan avını dişleriyle ve uçan canlılardan avını gagasıyla parçalayarak yiyenlerin etinin yenilmesini nehyetmiştir.

duymaksızın tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar”²⁰ Bu Her Türlü Kusurdan Münezzeh Yüce Rab’bin çok büyük bir kasemidir. “Hayır! Rabbine kasem olsun ki, onlar kendi aralarında başgösteren meseleler için senin hükmüne başvurup,” [13] hiçbir kimsenin verdiği hükme itlifat etmesizin “sonra da senin vermiş olduğun hükme, gönüllerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça.” ‘hiçbir sıkıntı’ ifadesi, olumsuz cümleden önce gelmiş nekre bir kelime olup, ‘hiçbir sıkıntı ve iç daralması’ demektir. Meselâ, son derece yorgun iken gecenin saat birinde yatsı namazını kılmak üzere [namaz kılınacak yere] geldiğimizde, birimiz ‘keşke bu namaz farz kılınmamış olsaydı’ diyorsa! Aman ha, bundan sakının! Bu tür vesveselerden uzak durun. Bir başka misâl, hava son derece soğuk iken bir kişinin abdest alma veya gusletme zarûreti ortaya çıkınca ‘bu çok zor bir şey’ deyip, bu şer’î emre karşı öfleyip püflerse, içi daralırsa, sakın ha böyle bir şey söylemesin!

Fakat, böyle durumlarda Müslümandan istenen şey nedir?

Aksine, sorumluluklar karşısında ağır davranmak yerine senden istenen, Allah’ın sana farz kıldığı şeylerdeki hikmetini hatırlamaya çalışman, senin bol sevap ve büyük mükâfata nâil olmak üzere hareket ettiğini düşünmendir.

Bundan dolayı, abdest ve gusül âyetinin hemen peşinden Yüce Allah’ın “Allah size güçlük çıkarmak istemez, fakat şükredesiniz diye sizi temizleyip arındırmak ve size vereceği nimetlerini eksiksiz vermek ister”²¹ ifadesi getirilmiştir. Ey İnsan! Şer’î hükümler, senin insanlığının kemâle erdirilmesi ve sen mahlûkâtın Her Türlü Kusurdan Münezzeh Yüce Rabbi’ne yaklaşırken, senin makâmını yükseltmek için farz kılınmıştır. Bu da uğrunda nefisle, arzularıyla [14] ve meşguliyetleriyle mücâhede edilmesi gereken bir husustur. Ey İnsan! Bu meşguliyetleri senin nefisine musallat eden, [Allah’ı zikirden] geri duran Şeytan’ın vesveseleridir. Nefsine tembellik duygusu hissettiren şeylerin karşılığını düşün. Her Türlü Kusurdan Münezzeh Yüce Rabbi’ne doğru kurbîyyet merdiveninden yukarıya çıkıp, yükselişini düşün ve düşük vasıflardan uzaklaşıp, Her Türlü Kusurdan Münezzeh Bütün Mahlûkâtın Rabbi katındaki yüce vasıflara doğru yüksel.

Buradan hareketle, itaatlerle îmanın irtibatına işaret eden pek çok hadîsin mevcut olduğunu görürüz. Sallellâhü Aleyhi Vesellem’in “Kim ki, îman ederek ve sevâbını [Allah’tan] umarak Râmazan orucunu tutarsa, geçmiş günahları bağışlanır. Kim de îman ederek ve sevâbını [Allah’tan] umarak Kadir gecesini kıyâmda geçirirse, geçmiş günahları bağışlanır”²² şeklindeki ifadesi bunlardan dır. Şu halde, Ramazan orucu dinin vazgeçilmez esaslarından, Kadir gecesini

²⁰ en-Nisâ (4), 65.

²¹ el-Mâide (5), 6.

²² Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, “Salâtü’t-Terâvîh”, ‘Fadlu leyleti’l-Kadr’, hadîs no: 1910; Müslim, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, “Salâtü’l-Misâfirin”, ‘et-Tergîb fi gıyâmi Ramadân ve hüve’t-terâvîh’, hadîs no: 760.

ihyâ etmek de Sünnetlerdendir.

Hadis-i Şerif ameli imana bağlamıştır. Çünkü o, imânın hakikate dönüşmesi; rab olarak Allah'a, rasûl olarak Muhammed Sallallahu Aleyhi Vesellem'e inanmış olma iddianın ameli tasdikidir. Bu bir yandan böyledir.

Sâniyen, diğer taraftan ise, Nebvî Hadis, Kur'an-ı Kerim'in açıklayıcısı olmak üzere geldiğine göre, hadisle amel etmeksizin Kur'an'a iman etme iddiası, hiç şüphesiz, münâfikların üsluplarından olan zâhiri -sözle dış görünüşte- bir iddiadır. [15]

Aman ha! Allah'ın dînine dair öğrendiğin bilgiler ile bu bilgiyi tahkiki bilgiye dönüştüren davranışın arasını ayırma. Zira Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah'ın "Allah'a itaat ediniz, er-Rasûl'e itaat ediniz ve karşı gelmekten sakınınız,"²³ yine "er-Rasûle itaat eden, Allah'a itaat etmiştir"²⁴ beyânı ve benzeri bu hususa delil teşkil eden açık nasslar bulunmaktadır.

Aynı şekilde Nebî Sallallahu Aleyhi Vesellem de bu [îman ile davranış arasını] ayırmaya karşı pek çok hadisinde sert bir şekilde [müminleri] uyarmıştır. el-Mikdâm b. Ma'dikerib Radiyallahü 'anh'ın rivâyet edip şöyle dediği hadis bunlardandır: Allah Resûlü Sallallahu Aleyhi Vesellem şöyle buyurdu: "Dikkat edin! Kendisine benden hadis ulaşmış bir kimsenin, rahat koltuğuna yaslanıp, 'aramızda hüküm verecek olan Allah'ın Kitâbı'dır. Orada helâl bulduklarımızı helâl, haram bulduklarımızı haram sayarız' demesi pek yakındır. Oysa hiç şüphesiz, Resûlüllâh'ın haram kıldığı da tıpkı, Allah'ın haram kıldığı gibidir."²⁵ Bu, Muhammed'in Allah'ın resûlü olduğuna iman eden herkes için apaçık bir bilgidir.

Sahâbe, bu konudaki yanlışlara karşı [müminleri] kesin ifadelerle uyarılmış ve Mahlûkâtın En Hayırlısı Aleyhisselâtu Vesselâm'a ittibaya sıkı sıkı yapışmaya karşı son derece istekli olmuşlardır. Hadis imamlarının bizim için rivâyet ettikleri ve [16] el-Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Kifâye*'sinde yer alan şu olay onların tavrını gösteren örneklerdendir: "İmrân b. Husayn (r.anhümâ) yanında arkadaşları da varken oturuyordu. İçlerinden biri, 'Bize sadece Kur'an'ı rivâyet edin' dedi. Bunun üzerine İmrân ona; 'Söyle bakalım! Sen ve arkadaşların Kur'an'la baş başa bırakılsanız, öğle namazının dört, ikinci namazının dört, akşam namazının üç rekât olduğunu, [sadece ilk] iki rekâta kıraat olduğunu Kur'an'da bulabilir misiniz? el-Beyt'i yedi kere tavaf etmek gerektiğini, Safâ ve Merve [arasını] sa'y etmek gerektiğini bulabilir misiniz? Sonra [sözüne devam ederek] dedi ki: Dostlarımız! Bizden Resûlüllâh Sallallahu Aleyhi Vesellem'in hadisini alıp, öğreniniz. Şayet siz, bunu yapmazsanız, vallâhi yolunuzu şarırırsınız!' Allah'a yemin ederim ki bu doğrudur. Çünkü bu, Allah'ın Kitâbı'nın

²³ el-Mâide (5) 92;

²⁴ en-Nisâ (4), 80.

²⁵ Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "İlm", 'Bâbü mâ nühiye 'anhü en yukâle 'inde hadîsi'n-Nebiyi Sallallahu Aleyhi Vesellem', hadis no: 2664. 'Bu tarikten bu hadis hasen garibtir' demiştir.

kesin nassı ve Resûlüllâh Sallellâhü Aleyhi Vesellem'in sübutu kat'î hadîsidir. Hatta bu, samimi bir şekilde kalbinden Muhammed'in, Resûlüllâh Sallellâhü Aleyhi Vesellem olduğuna inanan kişi için sarih îmanın gereğidir.

Dördüncü Esas: Hiç şüphesiz er-Resûl'e itaat –ki bu onun hadîslerini kabul etmekle gerçekleşir-, doğru yolda/hidâyet üzere olmak için şarttır. Bu hususa dair de çok sayıda âyet gelmiştir. Bunlardan birisi Yüce Allah'ın “De ki: Hem Allah'a itaat edin, hem Peygambere itaat edin. Yüz çevirirseniz, onun yüklendiği sorumluluk kendisine, sizin yüklendiğiniz de kendinize aittir. Ona itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz. Peygambere düşen ise açıkça tebliğden başka birşey değildir”²⁶ şeklindeki âyetidir. Bu, şart içeren, burhânî bir terkibtir. [Âyet,] sana diyor ki: Senin hidâyet üzere olmağının delili, [17] Resûlüllâh Sallellâhü Aleyhi Vesellem'e itaat ediyor; yani hadîslerini alıp; emirleri ile amel ediyor, yasaklarından da kaçınıyor olmanladır.

Diğer kaynaklar bir yana, *Sahîhayn*'de bulunan pek çok hadîs arasında yer alan büyük sahâbi Ebû Mûsâ el-Eş'arî hadîsi de bunlardan birisi olup, Sallellâhü Aleyhi Vesellem şöyle buyurmuştur: Hidâyet ve ilim cihetinden Allah'ın beni gönderdiği şeyin meseli, tıpkı bir araziye düşen bereketli bol yağmura benzer. Öyle yerler vardır ki suyu içine çeker çok miktarda ot, çayır-çimen²⁷ bitirir. Yine, öyle yerler vardır ki, havuz gibidir.²⁸ Allah oradan insanlara fayda sağlar; içerler, hayvanlarını ve arazilerini sularlar. Yağmurun yağdığı bir başka yer türü daha vardır ki, düzdür; suyu tutmaz, ot bitirmez. Bu Allah'ın dînini incelikleriyle anlayan, Allah'ın benimle gönderdiği ile faydalanan, öğrenip, başkasına öğreten ile; buna başını dönüp bakmayan, benim kendisi ile gönderildiğim Allah'ın hidayetini kabul etmeyen kişinin meseli gibidir.²⁹

Bu çok mühim bir hadîstir. Şerhi ve tafsîlâtı uzun vakit ayırmayı, insanlığın hangi boyutta İslâm'a muhtaç olduğunu açıklayan geniş teliflerin yazılmasını gerektirir. [18] Bu muhtaçlığın çeşitli yönlerinin tespiti, Sallellâhü Aleyhi Vesellem'in bî'seti günlerinden çağımıza hatta sonrasına kadar insanlığın hâline dair uygulamalı alan araştırmaları yapmayı gerektirir. Biz de günümüzde, tıpkı o vakitteki insanlığın Resûlüllâh Sallellâhü Aleyhi Vesellem'in rehberliğine muhtaçlığı gibi muhtacız. Sallellâhü Aleyhi Vesellem'in su ile temsil edilmesinin sırrı da işte tam budur. Acaba, gökdelenlerde yaşayanların suya ihtiyacı yok mudur? Acaba uzay gemilerine veya başka araçlara binenlerin suya ihtiyacı yok mudur? Elbette

²⁶ en-Nûr (24), 54.

²⁷ Ot, çayır-çimen ifadesi, yaşı ile kurusu ile her türlü bitkiyi içerir. Bu şekliyle ifade, türlü türlü bitki ve tarım ürünlerine işaret etmektedir. Öyle, 'nakıyy' bir toprak çeşidi vardır ki güzeldir. Bu manayı, bir başka rivâyette geçen 'tayyibetün' kelimesi açıklamıştır.

²⁸ Bir başka rivâyette, 'ihâzâtün' ifadesi geçmekte olup, iki kelime birbirini tefsir etmektedir. 'İhâzât', yağın yağmurları tutan ve insanların oradan alıp, istifade ettikleri küçük göl demektir.

²⁹ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, 'İlm', 'Bâbü fadli men 'alime ve 'allem'e', hadîs no: 79. Lâfiz Buhârî'ye aittir. Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Fedâil", 'Bâbü beyâni meseli mâ bu'ise bihi en-Nebiyü Saellâhü Aleyhi Veselleme mine'l-hüdâ', hadîs no: 2282.

vardır. Öyleyse onlar da aynı şekilde, Resûlüllâh Sallelâhü Aleyhi Vesellem'in getirmiş olduğu şeye karşı müstağni kalamazlar. Bu temsîlî anlatım, kadîm çağdaki bedevînin de, hâlihazırdaki son derece medeni, hatta üçüncü bin yılda, XXI. yüzyılda medeniyetin zirvesine yükselmiş kimsenin muhtaçlığını teyit etmektedir.

Buna yönelik olarak, insanın İslâm'a olan ihtiyacına dair büyük bir kitap telif ettim ve kitaba *Müslüman Tefekkürü ve Üçüncü Bin Yılın Meydan Okumaları* adını verdim. Bu kitabımız, insan hakları ve küreselleşmenin getirdiklerinin hakikatini ve bütün bu problemlerin gerçek çaresinin, sadece Muhammed Sallelâhü Aleyhi Vesellem'in Kerem Sahibi Allah'ın Kitâb'ı ve Nebevî Hadîs-i Şerîf'inde bulunduğunu beyân ettiği gibi; ayrıca üçüncü bin yılın meydan okumalarına ancak İslâm'ın çözüm ürettiğini ve insanlığın, zamanın azgınlık ve büyük mukavemetine karşı onları kurtaracak inanış konusunda ona muhtaç olduğunu açıklamaktadır. Öyle bir inanış ki, insanların fertler, cemaatler, toplumlar ve devletler olarak, birbiriyle alâkalarını kuracak, toplumlar arasındaki adaleti tesis edecek kişilerin fitratında var olan kâbiliyetlerini ve diğer vasıflarını harekete geçirecek iktisâdî nizâmı hazırlayacaktır. [19]

Bundan dolayı, hadîsteki temsil son derece hikmetli ve muhkem “tıpkı bir araziye düşen bereketli bol yağmura benzer” ifadesindeki, ‘bereketli bol yağmur’ ifadesi muhtaçlığa ve şiddetli ihtiyaca işaret etmektedir ki bu suyun adı ‘imdadada yetişen/gays’ olmuştur.

Beşinci Esas: Şüphesiz, Nebevî Hadîs-i Şerîfe uymak, sevenlerin sevgisinin sadâkatini isbat etmek için zorunludur. Şöyle ki; akıl yolundan ve doğrudan uzaklaşmış ve gûyâ maddeye taparak inkâra sürüklenmiş, ancak kendisinin özgürleştiğini düşünen kişiler dışında bütün insanlar, kendisinin her türlü kurdan münezze olan Allah'ı sevdiği iddiasındadır. Ne var ki, bize [buna dair] delil [gösterilmesi] şarttır. Bu iddianın hakikatini tespit etmek için Kur'an'ın onaylayıp, âyet-i kerimede ifade ettiği yöntem son derece sağlam, kesin ve güçlüdür: “De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir.”³⁰

Bu âyet hakkında tefsir imamları şöyle demiştir: Bu, Allah'ı sevdiklerini iddia eden toplulukları, Allah'ın kendisi ile sınıdığı bir imtihandır. Zira onlara, “Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun,” Allah'ın Resûlü'ne uyun ki, “Allah da sizi sevsin” buyurmuştur.

Bu imtihan, bütün zamanlarda, bütün mekânlarda bulunan her bir insanın önüne sunulmuştur. Sevgi ve karşı gelmenin bir arada bulunması aklen imkânsızdır. Bu sebeple hikmet ehli hikmetli ifadelerinde şöyle demiştir: [20]

- Sevgi izhâr ediyorsun oysa karşı geliyorsun | Ömrüme yemin olsun! bu kıyas eşsizdir!
- Şâyet sevgin samimi idiyse ona itaat ederdin | Zira seven sevdiği ne itaat eder.

³⁰ Âli 'İmrân (3), 31.

İtaatlerin en yücesi ve büyüğü muhabbet kaynaklı itaattir. Azîz ve Celîl Allah'a ve yine Resûlüllâh Sallellâhü Aleyhi Vesellem'e yönelik itaat, Allah'ın âyetleri, Resûlüllâh'ın hadisleri ışığında ortaya çıkan ma'rifet ve tefekkür kaynaklıdır. Ancak, bunun karşısında irade rakikleşir ve boyun eğer. Kalp, varlığın tadını hissetmek için yakarıp boyun bükerek Rabbe yönelir. Gerçek Ma'bûd Sübhânehû ve Teâlâ'ya kulluğun lezzetini tadar. Resûlüllâh Sallellâhü Aleyhi Vesellem'e tam ittibâi gerçekleştirmiş olur. Ta ki bu sayede, "Sizden biriniz, arzuları, getirdiğim şeye tâbi olmadıkça, îman etmiş olmaz"³¹ hadîsi gerçek anlamını bulur.

Altıncı Esas: Resûlüllâh Sallellâhü Aleyhi Vesellem'den tebliğ emenin vü-cûbiyyeti. Bu mana, mütevâtir hadîsleri bir yana bıraksak dahî; bilmeyi, öğretmeyi âlimlerin faziletini bize emreden, Nebevî Hadîsin önemi ve faziletine işaret eden âyetlerden hareketle anlaşılmalıdır. Sallellâhü Aleyhi Vesellem'in "Olanlar, olmayanlara ulaştırırsın. Zira nice kendisine bilgi taşınan vardır ki, ilk duyardan çok daha iyi kavrar."³² [21] Sallellâhü Aleyhi Vesellem'in "Sözümü işitip, onu başkasına tebliğ edenin Allah yüzünü aketsin. Zira, Nice ince manaları taşıyan vardır ki fakih değildir ve nice derin manalar taşıyan vardır ki, kendisinden çok daha derin kavrayış sahibine onu taşır," ifadesi de yine mütevâtir rivâyetlerdendir.³³

Bu bilgilerden hareketle, sahâbe-i kiramın (r.anhüm) fazileti ortaya çıkmaktadır. Zira onlar, Nebî Sallellâhü Aleyhi Vesellem ile âlim arasında elçi ve aracılardır. Onların faziletleri kat'î Kur'ânî naslarla ve mütevâtir Nebevî hadîslerle sâbit olmuştur. Yüce Allah'ın "Siz, insanlar için varlık âlemine çıkartılmış en hayırlı ümmetsiniz"³⁴ ifadesi Kur'ân'da yer almaktadır. Her ne kadar bu ifade ümmetin tamamını içermekte ise de, içinde "...siniz" ifadesine dikkat ediniz. Hitâp ilk olarak ashâba yöneliktir –Allah Teâlâ'nın hoşnutluğu onların üzerine olsun–. Yüce Allah'ın, Hudeybiye [Musâlahası] günü ağacın altında bulunanlar hakkında buyurduğu "Allah, ağacın altında seninle be'atleşirlerken Mü'minlerden râzî olmuştur"³⁵ ifadesi de böyledir. Aynı şekilde,

³¹ İbn Receb el-Hanbelî *Câmi'u'l-'ulûm ve'l-hikem*'de (hadîs no: 386) şöyle demiştir: hasen sahih bir hadîstir. Hadîs bize *Kitâbü'l-Hucce*'de sahih bir isnad ile rivâyet edilmiştir.

Hâfız İbn Hacer el-Fethu'l-bârî'de (XIII, 289) şöyle demiştir: Bu hadîsi el-Hasen b. Süfyân ve onun dışında başkaları rivâyet etmiştir. Râvîlerinin her biri sikadır. en-Nevevî *el-Ebreb'ün*'un sonunda bu hadîsin sahih olduğunu söylemiştir.

³² Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'de ("Hacc", 'Bâbü'l-hutbe fi eyyâmî Mina', hadîs no: 1654) kaydettiği uzunca bir hadîsin bir kısmıdır. Lâfız ona aittir. Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "el-Kasâme ve'l-Muhâribin ve'l-Kisâs", 'Bâbü taglizi tahrîmi'd-dimâi ve'l-e'râdi ve'l-emvâl', hadîs no: 1679).

³³ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "İlm", 'Bâbü fadli neşri'l-ilm', hadîs no: 3660; Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "İlm", 'Bâbü mâ câ'e fi'l-hassi 'alâ tebliği's-semâ'i', hadîs no: 2658; İbn Mâce, *es-Sünen*, "Mukaddime", 'Bâbü men belleğa 'ilmen', hadîs no: 230. Lâfız ona aittir.

³⁴ Âl-i 'İmrân (3), 110.

³⁵ el-Fethi (48), 18.

Kur'ân, muhâcirlerin faziletini de açıkça ifade etmiş ve onlar hakkında “Onlar gerçek sâdikların ta kendileridir”³⁶ buyurmuştur. Kur'ân, ensârın faziletini de açıkça ifade etmiş ve [22] “Onlar, gerçekten kurtuluşa erenlerdir”³⁷ buyurmuştur. Hatta Nebî Sallellâhü Aleyhi Vesellem, ashâbını sevmeyi îmanın bir ölçüsü yapmıştır. *Sahîhayn*'de yer aldığına göre Sallellâhü Aleyhi Vesellem şöyle buyurmuştur: “İmanın [varlığının] âlameti ensârı sevmektir. Nifâkın [varlığının] âlameti ensardan nefret etmektir.”³⁸

Bütün bunların hepsinden hareketle; îmânın, amelin, muhabbetin, duyguların; bunların her birinin, Resûlüllâh Sallellâhü Aleyhi Vesellem'in hadîslerini kabul etmeye bağlı olduğu sonucuna ulaşıyoruz. Ondan naklen, onun emirlerine sıkı sıkıya yapışarak ve kendilerine Resûlüllâh Sallellâhü Aleyhi Vesellem'in öğrettiklerinden bilebildikleri ölçüde ashâb-ı kiramın tebliğ ettiği hakikat budur.

Burada tetkike muhtaç iki yönü bulunan bir mesele karşımıza çıkmaktadır.

Birinci Yön: Bazı iddia sahiplerinin, 'hadîslerin sahihlerine yalanları karışmıştır, onunla amel etmemizi nasıl emredebilir ve en son sınıra ulaşacak derecede bu kadar üstünlüğü hadîse verirsin!' şeklinde ileri sürdükleri iddiaları.

İkinci Yön: Hadîsle muâmele biçiminin yönteminin ne olduğu meselesi.

Hadîslerde yer alan yalan ve zayıflık konusuna dair ilk sorunun cevabına gelince; ümmet, ilk günden itibaren, sahih isnadlarla hadîslerde de yer aldığı üzere, sahâbe-i kirâm asrında, hadîse [yönelik] problemi çözmüştür. [23]

Büyük tâbiî Muhammed b. Sîrîn şöyle diyor: “-Sahâbe-i kirâm,- [kendilerine rivâyet edilen hadîslerin] isnâdını sormazlardı. Ne zaman ki, fitne”³⁹ ortaya çıktı, 'bize râvîlerinizin adlarını söyleyin' denilmeye başlandı. Artık, kişinin Ehl-i sünnet olmasına bakılarak, hadîsi alınır, Ehl-i bid'ad olmasına bakılarak, hadîsi terk edilir hâle geldi.”

Bilindiği üzere fitne, sahâbe-i kirâm henüz çok fazla sayıda hayatta iken hicrî 36 senesinde meydana gelmiş; eleme işini yerine getirmişler, isnâda uyma geleneğini vaz'etmişler, ricâle dair değerlendirme yapma işini, kabul etme hususunda bizzat ulûm'ül-hadîste tedvin edilmiş şer'î kâidelere göre uygulamışlardır.

Aynı şekilde İmâm Müslim'in, *el-Câmi'u's-Sahîh*'inin mukaddimesinde yer alan rivâyet de bunu doğrulamaktadır: “Beşîr b. el-'Adevî, İbn Abbâs'a gelip, hadîs

³⁶ el-Haşr (59), 5.

³⁷ el-Haşr (59), 9.

³⁸ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “İmân”, ‘Bâbü ‘âlâmeti’l-îmâni hubbu’l-ensâr’, hadîs no: 17. Lâfız ona aittir. Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “İmân”, ‘Bâbü'd-delîli ‘alâ enne hubbe’l-ensâri ve ‘Aliyyin radiya’llâhü ‘anhüm mine’l-îmân’, hadîs no: 74.

³⁹ Fitne kelimesi mutlak kullanıldığında, Osman Efendimiz'e yönelik fitne anlaşılır. Hadîsi, Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*'inin mukaddimesinde, Tirmizî de el-Câmi'i'nin sonunda rivâyet etmiştir. ,

rivâyet ederek 'Resûlullâh Sallellâhü Aleyhi Vesellem buyurdu ki' demeye başladı. İbn Abbâs ise hadîsine kulak vermiyor, onun yüzüne bakmıyordu. Bunun üzerine, 'Ey İbn Abbâs! Benim neyim eksik de, sana Resûlullâh Sallellâhü Aleyhi Vesellem'den hadîs rivâyet ettiğim halde hadîsimi dinlemiyorsun? dedi. Cevâben İbn Abbâs ona; 'Vaktiyle biz, bir kimsenin Resûlullâh Sallellâhü Aleyhi Vesellem şöyle buyurmuştur, dediğini duyduğumuzda, birden gözlerimizi ona çevirir, kulaklarınıza ona verirdik. İnsanlar ne zaman ki uysal deveye de, huysuz deveye de binmeye başladılar, biz de sadece onlardan bildiklerimizi almaya başladık,'⁴⁰ buyurmuştur. [24]

Şu halde, Ey Müslüman! Gönlünü hoş tut. Bu ümmet, bâtil üzerinde ittifak etmekten mahfuz ve ma'sûmdur. Dîn, "ez-Zikri, biz azimüşşân indirmişizdir ve onu kesinlikle biz korumaktayız" ifadesiyle, âlemlerin Rabbi'nin teminatı altında korunmuştur.⁴¹ Kur'ân kat'î tevâtür yoluyla, Sünnet de kesintisiz sahîh isnâdlarda yer alan âdil ve zâbit râvîler sayesinde, son derece muhkem sağlam şartlar ile, sahâbe-i kirâm asrından başlamak suretiyle, ümmetin takip ettiği tenkit üsûlü takip edilerek korunmuştur. Bu konu, bu bağlamda tetkikimiz daha da uzamasın diye, içine girmeyi şu an uygun bulmadığım uzun bir bahsin anahtarıdır.

Nebevî hadîs ile muâmele biçimimizin nasıl olması gerektiğine dair olan ikinci sorunun cevabı ise şudur:

Doğrudur, bu mühim bir iştir. Buna Ali b. Hazm ez-Zâhirî'nin yazdığı bir risâlede yer alan fetvâ veren sahâbenin hâlini yansıtan bilgiler ışığında cevap vereceğiz. Çok fetvâ verenlerin toplamı, yedi kişidir. O şöyle demiştir: Bunların her birinin verdiği fetvalar, kâmil bir fıkıh kitabı teşkil edecek şekilde cem' edilebilir. [25] Orta düzeyde fetvâ verenlerin toplamı otuz küsur, yani otuz iki kişidir. Bunların her birinin fetvâları da on-on beş sayfadan müteşekkil bir küçük cüz cem' edilebilir. Her birinden, kendilerinin verdiği sadece, iki veya üç fetvâ nakledilenlerle birlikte sayı 160'a ulaşır. Yani, elindeki, yedi, otuz üç ve geri kalan yaklaşık 130 kişiyle beraber toplam 160 kişi olur.

Bunlar, kitaplarda, sahâbe, tâbiîn ve ondan sonra gelenlerden intikâl eden fukahânın görüşlerini ince ince tespit eden bu kişinin sayımı ile kendilerinden fetvâ nakledilen sahâbenin her biridir. Şu hâlde, şöyle bir ifade kullanmamız doğru değildir: 'İşte hadîs. Hiçbir ölçü ve tartısı olmaksızın onunla amel et. Sahâbenin her biri içtihad ediyorlardı' şeklinde bir ifade kullanmamız doğru değildir. Aksine, onların aralarından insanlara fetvâ verenler belirli, sınırlı kişilerdi. Ayrıca, hüküm çıkarmak isteyenlerin ichtihad edebilmesi için sağlaması gereken şartları vardır. Onların dışında yer alan belli başlı kişilerin yapacağı şey, müctehid olanların görüşlerini benimsemek, delillerini Kurân ve hadîsten tetkik etmek, onların açıkladıkları doğrultuda onlarla amel etmektir. Bizzat

⁴⁰ Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Mukaddime", 'Bâbü'n-nehyi 'ani'd-du'afâi ve'l-ihiyâti fi teham-mülîhâ', I, 13).

⁴¹ el-Hicr (15), 9.

sahâbenin yapageldikleri bu idi. [Bir keresinde İbn Abbâs'ın talebesi] Tâvûs b. Keysân'a "Resûlüllâh Sallelâhü Aleyhi Vesellem'in bunca sahâbîsine sağlığında yetiştiğin hâlde, gidip bu delikanlıyla mı yetindin!" denilince, 'Muhammed'in ashâbından yetişmişine sağlığında eriştim. Bir konuda ihtilâfa düştüklerinde, her birisi o hususta İbn Abbâs'ın görüşünde karar kılarlardı,' cevabını vermiştir.⁴² [26]

II. İslâm Ümmetinin Hadîsi Korumaya Yönelik Çabaları

Şüphesiz, özellikle, Kur'ân-ı Kerîm için şerh edici ve açıklayıcı olması ve Müslümanın inanç, ahkâm ve yaşadığı din olması yönüyle Nebevî Hadîsin kıymeti pek yüksektir. Nebevî hadîs, Müslümanın aklında ve gönlünde, ancak Kur'ân'ın konununun geçebileceği, çok yüce bir yer edinmiştir. Sahâbe de Nebevî hadîse son derece yüksek ihtimam göstermiş, eşsiz hâfızalarına onu emanet etmişlerdir. Sahâbe, tıpkı Kur'ân'ı ezberledikleri gibi, hadîsleri de ezberlemişlerdir. Hadîslerin pek çoğu Nebî Sallelâhü Aleyhi Vesellem'in sağlığında yazılmıştı. Ne var ki sahâbenin dayanağı büyük ölçüde hâfıza idi. Bunun da iki sebebe mebnidir:

İlki; Onlara, başlangıçta Kur'ân dışında, başka bir şeyin yazılmasının yasaklanması. Müslim'in *el-Câmi'u's-Sahîh*'inde Ebû Sa'îd el-Hudrî'den naklen sâbit olduğuna göre, Resûlüllâh Sallelâhü Aleyhi Vesellem, bunların bir kısmının, yaşadıkları zamanda kitâbetin azlığı sebebiyle değil de, Yüce Kur'ân'la karıştırılması korkusuyla: "Benden [duyduklarınızı] yazmayınız. Kim ki, Kur'ân dışında benden bir şey yazmışsa derhâl onu imha etsin"⁴³ [27] buyurmuştur.

İkincisi; Özellikle ve kesinlikle büyük çoğunluğu kitâbeti bilmedikleri için, ezber kabiliyetlerinin genişliği ve zihinlerinin akıcılığı.⁴⁴

Bir grup sahâbî hadîsleri korumasıyla ma'rûftur. Bunlar arasında Hulefâ-i Râşidîn Radiyallâhü 'Anhum bulunmaktadır. Onlar, sahâbeyi eğitmek ve uygulamak düşüncesi ile az rivâyet etme yolunu tercih etmiş olmaları sebebiyle rivâyetleri az olmakla birlikte, İslâm'a girişleri kadîm ve Nebî Sallelâhü Aleyhi Vesellem'e mülâzemetleri daha çoktu. Kendi benlikleri, Nebî Sallelâhü Aleyhi Vesellem'e ittibada eriyip yok olmuş, insanlık için numûne-i imtisâl olmuşlardı. "Size gereken, benim sünnetim ve doğruya yönlendirilmiş Râşid Halifelerimin sünnetidir. Ona sıkı sıkıya yapışın, azı dişlerinize ısırırcasına ona sarılın!"⁴⁵ ve yine "Benden sonra gelecek olan iki kişiye: Ebû Bekr ve Ömer'e

⁴² Ahmed b. Hanbel, *Fedâilü's-Sahâbe*, II, 967.

⁴³ Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "ez-Züh'd ve'r-Rekâik", 'Bâbü't-tesebbüt fi'l-hadîs ve hükmi kitâbeti'l-ilm', hadîs no: 5326).

⁴⁴ İbn Hacer, *Hedyü's-sârî Mukaddimetü Fethi'l-bârî*, I, 6.

⁴⁵ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Sünneh", 'Bâbü'n fi lüzûmi's-sünneh', hadîs no: 4607; Lâfız ona aittir. Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "İlm", 'Bâbü mâ câ'e fi'l-ahzi bi's-sünneh ve'c-tinâbi'l-bida'î', hadîs no: 2676; 'Hasen sahih bir hadîstir' demıştır. İbn Mâce, *es-Sünen*, "Mukaddime", 'Bâbü ittibâ'i sünneti Hulefâ'i'r-râşidîne'l-mehdiyyîn', hadîs no: 42. Hepis 'İrbâd b. Sâriye hadisidir.

uyunuz⁴⁶ şeklindeki hadislerde de sâbit olduğu üzere, onları bu hâle Nebî Sal-
lallahü Aleyhi Vesellem getirmişti. [28]

Ulûmü'l-hadîs tekevvün edene kadar, ihtiyaçlara göre gelişen rivâyeti tespit esaslarını vaz'etmelerinin yanında, sahâbeden, hadîslerinin çokluğu ve rivâyet-
leriyle meşhûr olmuş, çok hadîs rivâyet edenler (el-muksirûne mine'r-rivâyeh)
diye ma'rûf yedi kişi vardır. Onlar; Ebû Hureyre, Müminlerin annesi Âişe,
Câbir b. Abdullâh, Abdullâh b. Ömer, Abdullâh b. Abbâs, Enes b. Mâlik ve
Ebû Sa'îd el-Hudrî'dir. Allah hepsinden râzı olsun.

Aralarında, hadîsi en çok olan rivâyetleri 5400 hadîse ulaşan Ebû Hureyre
idi. Elbette bizim burada onların en çok rivâyetinin varlığına dikkat çekmemiz
nisbîdir. Yani, kendileri dışında kalanlara nisbetledir.

Sahâbenin ezberlemesine, zikrettiklerimizin dışında pek çok sebep destek
olmuştur. Bunlardan yedi sebebi, *Usûlü'l-cerh ve't-ta'dîl* adlı eserde kaydettik.⁴⁷

Daha sonra, tâbiî asrı var idi. [Onlar da,] sahâbeden ilmi ve hadîsi aldılar.
Rivâyeti tespiti ve bu konuda ihtiyatlı davranma yöntemini onlardan edindiler.
Hadîsleri ezberleme ve yazma konusunda onların yolundan yürüdüler. Onla-
rın âlimleri, beldelerinde bulunan sahâbeye gider gelir, onlardan hadîsi ezber-
ler, ilmi alırdı. Onlar, aralarında hadîslerin kitabetine karşı çıkanlar bulun-
makla birlikte, sahâbenin davranmadığı derecede hadîsi yazma işinde rahat
davrandılar. Ne var ki, aralarından ezberlemeye yardımcı olsun diye hadîsi ya-
zanlar, [29] sadece yazıya güvenmedikleri gibi, yazdıkları talebeler arasında
dolaşıma girsin diye de yazmadılar.

Hicretin birinci asrının ilk yılı olduğunda, beşinci Râşid Halife Ömer b.
'Abdül'azîz'in hilâfeti döneminde, hadîslerin yazımı [süreç], insanlar arasında
tedâvülde bulunan hadislerin resmî tedvînine intikâl etti. O, ulemânın vefâtı
ile birlikte, bir kısmının kaybolması korkusuyla, hadislerin cem'i ve yaygın şe-
kilde yazılı olarak tedvin edilmesi suretiyle cem' edilmesini uygun görüp, -o
vakit, ulemâ ve hâfızların sığınağı Medîne vâlisi olan- Ebû Bekr b. Muhammed
b. Amr b. Hazm'a bir mektup yazıp şöyle dedi: "Resûlüllâh Sallallahü Aleyhi
Vesellem'in veya Ömer'in ya da benzeri kimselerin hadîslerini araştır ve yaz.
Zira ben, ilmin kaybolmasından, âlimlerin yok olup gitmesinden korkuyorum.
Ayrıca ona, 'Amra bint Abdurrahmân, el-Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekr'in
yanında bulunanları da -ki bu ikisi, Âişe'nin hadislerini cem' edenlerin ba-
şında bulunuyordu,- yazması tâlimatını verdi."⁴⁸

Aynı şekilde, Zührî'ye de hadîsleri ve ilmi tedvin etmesi emrini yazmıştı. O
da, yanında levhâlar ve sayfalarla birlikte ulemâyı dolaşıp, duyduğu her şeyi

⁴⁶ Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Menâkıb", 'Bâbün fi menâkıbi Ebî Bekrin ve 'Ömer kileyhimâ',
hadîs no: 3662. Huzeyfe b. el-Yemân hadîsi olarak. 'Bu hasen bir hadîstir' demiştir. Her iki-
sinin de faziletine dair hadîs mütevâtîr, hatta mütevâtîrin de ötesindedir.

⁴⁷ s. 41-43.

⁴⁸ Muhammed b. el-Hasen'in *Muvatta'*ına bakılsın.

yazıyordu.

Hadislerin yazımı, ezberlemeyle paralel bir şekilde intişâr edip, yaygınlaştı. Öyle ki kitâbete karşı gelen hiç kimse kalmadı; hadîsleri yazma ve kitaba güvenme konusunda icmâ gerçekleşti. Ulemâ yazmak suretiyle, kitabın ve okuyanın sıhhatini temin eden, yazılan şeyin tağyîr ve tebdilden sâlim kalmasını garanti eden kâidelerle korumanın esaslarını tespit etti. [30]

Ömer b. Abdülazîz'in attığı adımın bir sonucu olarak âlimler hadisi kitaplarda tasnif etti. Hicrî yüz yılından itibaren yaklaşık otuz yıl geçtikten sonra, bu eserler ortaya çıkmaya başladı. [İlk eserler] Hişâm b. Hassân'ın (v. 148 hicrî), İbn Cüreyc'in (v. 150 hicrî), Ma'mer b. Râşid (v. 154), ve Süfyân es-Sevrî'nin (v. 161) *Câmi*'leri gibi, önce, konu başlıklarına göre idi.

[Bu eserler,] bir muhaddisin isnadları ile birlikte rivâyet ettiği, yanında bulunan merfû', mevkûf ve maktû' kabilinden ne varsa topluyordu.

Hicrî 200 yılında, ikinci yüz yılın başları olunca, bir grup âlim, ifadesi sadece Nebî Sallallahu Aleyhi Vesellem'e âit merfû hadîsleri müstakil eserlerde toplamayı uygun gördü. Böylece, müsned türü eserler ortaya çıkıp yaygınlık kazandı. Öyle ki, neredeyse müsned türü eser yazmayan imâm veya hâfız hiç kalmamıştı. Müsned, hadîslerin, sahâbeden râvîlerine göre düzenlendiği kitap demektir.

Sonra el-İmâm Muhammed b. İsmâ'il el-Buhârî (v. 256 hicrî) harekete geçip muhteşem kitabı *el-Câmi'u's-sahîh*'in te'lifini gerçekleştirdi. Onu, yine *el-Câmi'u's-Sahîh* adlı eseriyle el-İmâm Müslim b. Haccâc (v. 261 hicrî) takip etti. Başkaları da her ikisinden etkilendiler. Ashâbü's-sünen onlardandır. Onlar da, sahihten bir derece düşük olsa da, uygulamaya elverişli olanları tercih ettiler. Böylece, hadîse dair te'lif faaliyetleri birbirini takip etti. Her asırda yeni bir ilim dalı ortaya çıktı. [31]

Ne var ki, bizim dikkat çekmek ve vurgulamak istediğimiz husus şu ki; hadîse dair tasnif edilen eserlerin ve hadîs ilimlerinin çokluğu, hadîslerin ezberlenmek suretiyle korunmasını ortadan kaldırmadı. Aksine, muhaddislere göre, hadîslerin ezberlenerek korunması esas olardı. –Özellikle kadîm ulemâ nezdinde-, ezberle korumak, kitap ile korumaktan önde tutulurdu. Çünkü ezber, yanılmaya mâruz kalsa bile; kitaba göre, tashîf ve tahrife maruz kalmaktan çok daha uzaktı.

Hatta, tedvin dönemlerinde ezber, önceki dönemlerden daha fazlaydı. Sonuçta, ezberlenenlerin miktarı şaşırtıcı rakamlara ulaştı. el-İmâm Celâlüddîn Abdurrahmân es-Suyûtî'nin *Tedribü'r-râvî*'nin mukaddimât'ında hadîs hâfızlarının ezberlerine dair uzun açıklamalar kaydetmiştir. Bu açıklamalar arasındadır:

Ebû Zür'a er-Râzî, "Ahmed b. Hanbel bir milyon hadisi ezbere bilirdi. Kendisine 'Nereden biliyorsun?' denilince de, 'onunla müzâkere ettim ve konuları ezbere ben dinledim' demiştir."

el-Hâkim "Hadîs hâfızlarından her hangi birisi, beş yüz bin hadîs ezberlerdi. Ebû Zür'a yedi yüz bin hadîs ezbere bilirdi" demiştir. el-Beyhakî, [bu ifade ile] sahih hadîsleri, sahâbe ve tâbiîn kavillerini kastetmiştir" demiştir. [32]

el-Buhârî, "ezberimde yüz bin sahîh, iki yüz bin sahîh olmayan hadîs var"

demoştir.

Ali b. Haşrem, “İşhâk b. Râhûyeh yedi yüz bin hadîsi ezberinden yazdırmıştı” demoştir.

İshâk b. Râhûyeh, “yüz bin hadîsin yerini sanki gözümle görüyormuşum gibi biliyorum. Yedi yüz bin hadîsi ezbere biliyorum. Uydurulmuş dört bin hadisi ezbere biliyorum” demoştir.⁴⁹

Allahü a‘lem, ezberleme iki sebebe mebni idi.

İlki: Hadîsi ezberlemek sadece hadîsi cem‘ ve tedvin etmeye değil, [33] ayrıca amel etmeye de vesîle idi. Vekî‘ b. el-Cerrâh‘dan naklen, İbrâhim b. İsmâ‘îl b. Mücemma‘nın şöyle dediği nakledilmiştir: “Amel ederek, hadîsi ezberleme konusunda destek alırdık.”⁵⁰

İkincisi: Ezberleme, tıpkı, ezber tekrârının râvînin zabtını arttırması gibi, akli istî‘dâdın ve sağlamlaştırmanın bir yoludur. Bundan dolaydır ki, pek çok râvînin, âbid, muttakî ve vera‘ sâhibi olmasına rağmen, ezberindeki hadîsi tekrarlamayı ihmâl etmesinden dolayı, mecrûh ve zayıf olmakla ithâm edildiği görülür.

İbn Hibbân *el-Mecrûhîn*⁵¹ adlı kitabında şöyle demoştir: İbrâhim b. Herâse, Ebû İşhâk Şeybânîdir, Kûfe ehliindedir. Kendisi bahsettiğim türden bir kişidir. Kendisine inzivâ ve ibâdete düşkünlük ağır bastı. Ezberindeki hadîsleri tekrarlamayı terk etti ve neredeyse sanki [hadiste] yalancı hâline geldi.”

İbn Hibbân ve diğerleri, cerh edilenler hakkında bu ifadeyi sık sık tekrar etmişler ve ‘hadîs ezberleri konusunda gaflete düştü’ demoşlerdir.

Yüce Allah‘ın kendilerine lütfettiği hâfıza gücüne bir de takviye edilmiş cidiyet ve salâhiyeti ekle. Sözelimi, *Târîhu Medîneti Dimaşk‘ta* geçtiğine göre; İbn Şihâb, el-E‘rac‘in yanına giderdi. [34] E‘rac Mushaf yazardı. O kendisine hadîs sorar, sonra bir kâğıt parçası alıp, oraya onu yazardı. Yazdığını ezberledikten sonra da kâğıdı yırtardı. Yani, kitap yerine ezberiyle yetinirdi.

⁴⁹ Hadis ilmi ile meşgul olmamış kimselere, bu sayılar şaşırtıcı gelebilir ve ‘peki nerede bu hadîsler?’ diyebilir. 1976 yılında Cezâir‘de gerçekleştirilen XVI. İslâm Düşüncesi Buluşması‘nda Üstâz el-Gazâlî rahimehu‘llâh‘ta böyle bir şaşkınlık durumu ortaya çıkmış, garipseme hayli aşırı boyutlara ulaşmıştı. Ona cevap vermek üzere, basit bir şekilde kendisine şöyle dedim: “Evet, bu [kadar sayıda hadîs] mevcuttur. Çünkü bu sayılar, merfûları, mevkûfları ve maktû‘ları; yani tâbiin ve onlardan sonra gelenlerin sözlerini içermektedir. Çünkü onlar, bunların her birini, güvence olsun, yanılığya düşmesinler ve imâmları yanıltmamak için, isnâdı ile birlikte naklediyorlardı. Ayrıca bu sayılara farklı isnadlar ve rivâyetler de dâhildi. Her bir isnad ve hir bir rivâyet tek bir kelime farklılık içerse bile bir hadîs sayılıyordu. Bunda şaşılacak bir şey yoktur. Bazen muhaddis, bir beldeden uzak bir beldeye sadece bu isnad veya metindeki bu kelime için gelebiliyordu.

Bunlara, orada bulunan bazı mutaassıp kimseler itiraz ettiklerinde dedim ki: ‘bu onların ıstılahlarıdır. İstılahlarda münâkaşa, doğrudur veya yanlıştır diye tartışma olmaz.’

⁵⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *İktidâ‘ül-‘ilmi‘-‘amelü*, s. 90.

⁵¹ I, 111.

Hâfızların yıldızı bu sayede, son zamanlara kadar hep yüksekte, parlak kaldı. Hâl tercümelerine dair, meselâ ez-Zehebî'nin *Tezkiratü'l-huffâz*ı, es-Süyûtî'nin *Tabakâtü'l-huffâz*ı gibi, ardından da onları devam ettiren zeylleri gibi, müstakil eserler yazıldı. [34]

Ne var ki, milâdî XVIII. yüzyılın sonlarından beri, Napolyon'un Mısır'a ve Arap beldelerine saldırması sebebiyle meydana gelen büyük boşluk kaynaklı olarak, Arap ülkelerinde ve İslâm beldelerinin büyük çoğunluğunda, diğer ilimler ve medeniyetin diğer boyutları gibî hadîs ilminin de yolu kısalmış, noksanlaşmaya başladı. Sonra da diğer yabancı devletler girdiler. Ta ki, güven sarıldı. Kargaşa birbirin takip etti. İlimlerde noksanlıklar başgösterdi. Bunlardan birisi de hadîsi ezberleme ve hadîs hâfızlığı noksanlığı idi. Hatta, İslâm âleminin bunca genişliği ve sâkinlerinin bu derece çok olmasına rağmen, hadîsi ezberleme nâdir hâle geldi. Onlardan en son tanıdığımız kişi üstadımız el-Hâfız Şeyhü'l-İslâm Abdullâh Sirâcuddîn Rahimehüllâhü Teâlâ idi. [35]

III. Hadîs Ezberleme Çalışmalarının İhyâsı Projesi

Yüce Allah'ın lütuf ve ihtimâmı, Nebvî Hadîs'in ezberlenmesine yönelik bir proje hazırladı ve bunu, fazilet ehli mü'mine hanımefendilerden bir grup gerçekleştirdi. Bana da Yüce Allah, bu projeyi yürütme ve *Kütüb-i sitte* ve *el-Muvatta'*ı senedi ve metni ile birlikte ezberlemeyi gerçekleştirenlere icâzetlerini verme işini ikrâm etti. Ders meclislerimde ve konferanslarımda, bu projeyi ilan ettim. Büyük bir memnuniyetle karşılandı. Gençlerden pek çok kimse bu projeye teşvik edildi. Bu sayede, hadîslerin de ilâve edilmesiyle birlikte, Kur'ân hafızının tamamlanma işi de artmaya başladı.

Takip edilen usûl ile, hadîs ezberleme projesinin açıklanmaya ihtiyacı bulunduğu için, çabucak ve kısaca takip edilen yöntemi açıklamak üzere deriz ki:

Nebvî Hadîs, Kur'ân-ı Kerîm'in beyânıdır. Yüce Allah, Kur'ân'ı korumayı tekeffül etmiş ve kolaylaştırmıştır. “Ve onu koruyacak olanlar da biziz,” “Kur'ân'ı ez-zikr için kolaylaştırdık, halâ öğüt alacak yok mu”.

Esasen, art arda yaşanan tecrübelerin de ortaya koyduğu üzere; sâdık bir niyete sâhip olan, samimi bir kalple kesin karar veren için, hadîsi ezberlemek de kolaydır. Hiç şüphesiz, bol lütuf sâhibi el-Vehhâb selefimize nasıl vermişse, [36] talep konusunda samimi olan kimselere de lütfunu verecektir. “Rabbinin lütuf ve ihsânı kısıtlanmış değildir.”⁵² Hatta, Allah'a hamd olsun ki, tecrübe ettiğimiz vâkı'a bunu açıkça isbatlamıştır.

Projenin Hedefi:

Hadis ezberlemenin hedefi, Allah'ın ve Resûlü'nün hoşnutluğuna nâil olmak, Allah'ın yardımının bizimle olması, İslâm sancaklarını her yerde dalgalanması için taşınırken yanımızda bulunmasının hazzını yaşama umuduyla,

⁵² el-İsrâ' (32), 20.

yeniden hareket ve duruşumuzda sünneti tatbik edebilmek için sünneti koruma/ezberleme geleneğini ihyâ etmektir. Zira “Kim er-Resûle itaat ederse, hakikatte Allah’a itaat etmiş demektir.”⁵³

Resûlüllâh Sallellâhü Aleyhi Vesellem’in sahîh, hasen ve (zayıflığı şiddetli olmayanlarının) takviye ile makbul olan hadislerinin büyük çoğunluğunun *Usûl-i seb’ada* cem’ edilmiş olması sebebiyle, bu kitapların ezberlenmesine yönelidik. Bunlar da, *Muvatta’u’l-İmâm Mâlik*, *Sahîhu’l-Buhârî*, *Sahîhu Müslim*, *Sünenü Ebî Dâvûd*, *Sünenü’t-Tirmizî*, *Sünenü’n-Nesâî*, *Sünenü İbn Mâce*’dir. *Riyâzü’s-sâlihîn*’i ezberlemeyi ise bu asıl metinleri ezberlemek için zihni hazırlamaya bir mukaddime yaptık.

Herkesin bildiği üzere, bu hadisler, söz konusu kaynaklarda, hatta tek bir kaynakta bile büyük oranda tekrar etmektedir. [37] Bu sebeple, bu asıl metinlerin her birini, bağımsız bir merhale olarak tespit etmeyi uygun gördük. Bazen talebe, sadece bu merhale ile yetinebilir. Bu şekilde de, kendisine ilmî ve tebliğ hayatında iken yardım edecek, onu Nebî Sallellâhü Aleyhi Vesellem ile ehl-i İslâm ve İslâm daveti ile irtibatlandırarak bir miktar hadîs-i şerîf ezberlemiş olur. Bundan dolayıdır ki, hadîs ezberleme işinin hemen ardından, onu takip edecek ve ondan istifade etmeyi tamamlayacak çalışmaları getirdik.

Aşağıda, hadîs ezberlemenin ve onunla ilgili ilimlerin tedrîsine dair atılacak adımları açıklıyoruz:

Çalışmanın müddeti:

Proje den mezun olabilmek için beklenen müddet, erkek veya kız talebenin kabiliyeti ve boşluğuna göre, yaklaşık dört ile yedi senedir. Bu süre, tamamlayıcı ilimlere dair çalışmalarla birlikte hadîsleri sened ve metin olarak ezberlemek isteyen kimseler içindir.

Sahîhu’l-Buhârî icâzeti bir sene, *Sahîhu Müslim* icâzeti bir buçuk sene, *Muvatta’u’l-İmâm Mâlik* icâzeti bir ay, *Sünenü Ebî Dâvûd* icâzeti sekiz ay, *Sünenü’n-Nesâî* icâzeti sekiz ay, *Sünenü’t-Tirmizî* icâzeti sekiz ay, *Sünenü İbn Mâce* icâzeti bir senedir.

Çalışmanın merhaleleri ve Dayanılan Yöntemler:

Çalışma, başlangıçtaki hazırlık merhalesinin ardından, yedi merhaleye ayrılmıştır. [38]

Hazırlık Merhalesi:

Bu merhalede, bir ayda yarışma yapar tarzda *Riyâzü’s-sâlihîn*’in ezberlenmesi tamamlanır. Bu aşamada başarılı olan erkek ve hanımları hadîs medresesinin mensubu olmaya ve geri kalan merhaleleri sürdürmeye ehil kabul ediyoruz. *Riyâzü’s-sâlihîn* ile başlamanın, kaynaklarından hadîsleri ezberlemeyi kolaylaştırmaya çok büyük bir katkısının bulunduğu akılda tutulmalıdır. Sanki o, hadîslerin maksatlarının büyük çoğunluğunu içermekte olup, bu, *Riyâzü’s-sâlihîn*’in

⁵³ en-Nisâ’ (4), 80.

şimdiye kadar bilinmeyen meziyetlerinden birisidir.

1. *Sahîhu'l-Buhârî*'yi Ezberleme Merhalesi:

Zorunlu olarak bu merhaleye, hadîsi anlamaya yardımcı bazı hususların tadrîsi eşlik etmiştir. Bu merhalede, itimat edilen yönteme, Ânise Semer el-‘Aşâ’ya ait *el-Medhâl ilâ dirâseti'l-hadîs ve's-sünneh* ve İmâm en-Nevevî'ye ait, Dr. Nüreddîn 'Itr'ın tahkik ve ta'likî ile yayımlanan *İrşâdü tullâbi'l-hakâik* adlı eserleri eşlik eder.

Ayrıca bunlarla birlikte, Dr. Mustafâ el-Hınn'e ait, delilleri bol, te'lif üslûbu güzel *el-İzâh* adlı eseri [eklenir].

Kadîmin eşsizliği ile çağdaş gerçekliği kavrama arasında okuyucuya yaşattığı aydınlatmayla ayrıcalıklı yer kazanmasına ek olarak, talebelerin ezberlemeye çalışmasını sağlayan Nebevî Hadîsin beyân gücünün mükemmelliği ve güzelliğine erkek ve kız talebelerin nazarını celbetmek üzere, Dr. Nüreddîn 'Itr'a ait *Fî Zılâli'l-hadîsi'n-Nebevî* adlı kitabı okutulur. [39]

Ânise Semer el-‘Aşâ’ya ait *et-Teysîr fî hıfzı'l-esânîd* adlı eser okutulur. Bu kitap, râvîlerin hayatları ve övgüye değer hallerini, hayatlarını, erkek ve hanım talebelere sağladığı çalışma, araştırma ve mütâlaa bağlamında geniş bilgi ve incelikler içermesi ve sunumu ile ayrıcalıklı bir konuma sahiptir.

Hadîslerden hüküm çıkarmada ve onları doğru bir şekilde anlamada fıkıhın ehemmiyeti dikkate alınarak, fıkıh alanında *el-Fıkhü'l-menhecî* den Fıkhü'l-'ibâdât ve el-İknâ' kısımları okutulur.

Günümüz neslinin Arap dili ve kâideleri konusundaki yetersizliği dikkate alınarak, tıpkı Arapça konuşanların en fasîhi Nebî Sallelâhü Aleyhi Vesellem'in konuştuğu gibi, hatasız konuşabilmenin yanında doğru bir şekilde hadîsi anlamak için, kendisine ihtiyaç duyulması sebebiyle, Arapça alan eğitimi verilir ve *en-Nahvu'l-vâdih* adlı kitabı (cilt I-II) okutulur.

Bilgiyi depolama ve ihtiyaç anında bulabilmedeki sunduğu imkânları sebebiyle bilgisayar (kompitür) kullanmanın ehemmiyetine binâen, erkek ve hanım talebelerin bilgisayar kullanımlarına yönelik eğitim programları icrâ ederek, Windows programının öğretimi gerçekleştirilir. [40]

İsnadları ile birlikte, *Buhârî* [ezberi] dinletildikten sonra metin ve isnatlarıyla ilgili sözlü ve yazılı imhihanlar yapılır; erkek ve hanım talebelere, *Sahîhu'l-Buhârî* den ve ulûmü'l-hadîsten icâzet verilir.

2. *Sahîhu Müslim*'i Ezberleme Merhalesi

Bu merhalede yöntem, hadis ilimleri ve şerhleri konusunda derinleşir ve zaruret usûlü'l-fıkıhın tadrîsini kaçınılmaz kılar. Bu aşamada [okunması] mu-karrar metinler aşağıdaki gibidir. ,

İsnad notları ile birlikte imtihan edilerek *Sahîhu Müslim*'in dinletilmesinden sonra, Dr. Nüreddîn 'Itr'ın *Menhecü'n-nakd fî 'ulûmi'l-hadîs, Şerhu'n-Nevevî li-Sahîhi Müslim* ve *İ'lâmü'l-'enâm*' in el-mu'âmelât kısmı.

Usûlü fıkha dair iki kitap olan *Süllemü'l-vusûl fi 'ilmi'l-usûl ve el-Vecîz fi usûli'l-fıkh*.

Hadislerin tahkikine yönelik olarak, alıştırma maksatlı ödevler verilir.

Bu merhalenin tamamlanmasının ardından, erkek ve hanım talebelere *Sahîhi Müslim* icâzeti verilir.

3. *Muvatta'* Ezberleme Merhalesi

Çoğu kere *Muvatta'* ezberleme merhalesi, [41] sanki ezberleme zorluğu çekenlerin onu araya alarak rahatlamaları için [konulmuş gibi], geçen iki merhale arasında gerçekleşir. Çünkü o, genellikle on gün ile bir ay arasında biter. Onun yanında başka dersler okutulmaz. Bazen bu, ezberlemeye hazırlık olmak üzere *Buhârî*'yi ezberlemeye başlamanın bir nevi girişi gibi de olabilir.

4. *Sünenü Ebî Dâvûd* Ezberleme Merhalesi

Bu merhalede, el-Hattâbî'nin şerhi *Me'âlimü's-sünen* okutulur. İsnad notları ile birlikte imtihan edilerek, *Sünenü Ebî Dâvûd*'un dinletilmesi tamamlanır.

Ulûmü'l-hadîse dair derinleşme biraz daha artar. İbn Receb el-Hanbelî'ye ait Dr. Nüreddin 'Itr'ın tahkik ve ta'likî ile yayınlanan *Şerhu 'İlelî't-Tirmizî* adlı eser okutulur.

Hattâbî Şerhi ile birlikte *Sünenü Ebî Dâvûd* icâeti verilmek suretiyle bu merhale taçlandırılır.

5. *Sünenü'n-Nesâî (el-Müctebâ)* Ezberleme Merhalesi

İmâm es-Sindî'ye ait hâşiyesi okutulur. Bu merhalede, isnad notları ile birlikte, *Sünenü'n-Nesâî* nin dinletilmesi tamamlanır.

Fıkıhta biraz daha derinleşilir. *el-Fıkhu'l-menhec'* den (cilt 4-6) âile ve buyû' ahkâmı okutulur.

Sünenü'n-Nesâî ezber imtihanlarının yapılmasından sonra Sindî Şerhi ile birlikte *Sünenü'n-Nesâî* icâzeti verilir. [42]

6. *Sünenü't-Tirmizî* Ezberleme Merhalesi

Bu merhalede, isnad notları ile birlikte, *Sünenü't-Tirmizî* nin dinletilmesi tamamlanır.

7. *Sünenü İbn Mâce* Ezberleme Merhalesi

Burada *Sünenü İbn Mâce*'nin dinletilmesi tamamlanır.

Her bir merhale, yani her bir kitap için şifâhî son imtihanların icrâ edildiği bu merhalelerin her birinin tamamlanmasının ardından, son olarak *Usûl-i seb'aya* dair icâzet verme işlemiyle nihâyete erer.

Bu şekilde, erkek ve hanım talebeler, metin ve isnadları ezberleme, hadîsi güzel bir şekilde anlama ve Nebvî Hadîs-i Şerîfin ezberlenmesiyle ilgili fıkıh ve peşinden gelen ilimlerin tedrîsi işlemi cem' etmiş olur.

Burada, erkek ve hanım talebelerin kabiliyetlerinin önemine mutlaka dikkat etmemiz gerekir ki, bu sayede, onun sınırlarını aşmamış ve üstün kabiliyetlerini değerlendirmede yetersiz kalmamış olalım. Hatta, her bir kişinin kabiliyeti ve atacağı adımları esnasındaki seyri kudretine göre, kendi içinde değerlendirilmelidir.

Merhalelerin Kısaltılması

Riyâzû's-sâlihîn'in ezberlenmesinin ardından, isteyenlerin Abdurrahmân b. ed-Deyba' eş-Şeybânî'ye ait *Teysîru'l-vusûl ilâ câmi'i'l-usûl*ü ezberlemek suretiyle merhaleleri kısaltması da mümkündür. [43] O, bu eserinde, İbnü'l-Esir'e ait *Câmi'u'l-usûl*ü cem' etmiştir ve bu muhtasar dört küçük cüz, iki mücellâde hâlinde olup, *Kütübi sitte* hadislerini içermektedir. Bunun tamamının ezberlenmesi de bir senede mümkündür. Güçlü isteği olan kişi sonradan, asıl kaynakları sened ve metni ile yine ezberleyebilir.

Çalışmanın başarılı seyretmesi için Uyarılar

1. Her bir merhale, diğer ilimlerle dayanışma ile yürütülen ilim ve çalışmaları ve yine, isnadları ezberlemek için gerekli ilim ve çalışmaları içermektedir.

2. *Riyâzû's-sâlihîn* ezberlenirken iki nüsha edinilmeye çalışılır: Biri, hiçbir şerh içermeyen, çok kaliteli bir baskıya sahip bir nüsha, biri de öncelikle içindeki hadisleri anlatan muhtasar bir şerh. Sonra, ezberleyenin zihnine hadîslere dâhil olmayan şeylerin girme riskinden kurtulmak için ilk nüshadan ezberler.

3. Erkek ve hanım talebelerin, kendi aralarında birbirleriyle müzâkere edebilmelerinin ve aynı celsede imtihan edilebilmelerinin kolay olması için, ezberlemesi istenilen kitapların baskılarının aynı olmasına dikkat edilir.

4. Her bir merhale için belirlenen zamanlar yaklaşık olup; ortalama birinin hâli dikkate alınmıştır. Burada, şahsî gayretin, erkek ve hanım talebelerin istîdâdının, [44] isteği harekete geçirmede hocanın kullandığı üslûbun büyük etkisi vardır.

Riyâzû's-sâlihîn'in ezberlenmesi, sahâbe isimleri ve her bir hadîsi kimin kitabında kaydettiği bilgisi ile birlikte, yirme günde mümkündür. Ayrılabilir en fazla vakitse bir aydır. Meselâ *Sahîhu'l-Buhârî*'nin metin ve isnâdı ile birlikte ezberlenmesi en az altı buçuk, en çok da on dört aydır.

Bu [fark,] özellikle, boş vakit ve meşguleyetleri bakımından ezberleyenin şartlarının değişkenliği kaynaklıdır. Ne var ki, samimi niyet ve kararlılığın devam etmesi, Allah'ın lütfu ile, şaşırtıcı şekilde tamamlanmasına sebep olabilir.

Her münasebetle, projenin duyurulmasını teşvik ettim. Gerçekten cesaret verici bir yöneliş olduğunu gördüm. Ancak mesele, her cemiyetin, medrese idaresinin veya mescid yönetiminin, ezberlemeye istekli kişileri dinlemek ve ezberleme işlemini yönetmek üzere şahısları özel olarak görevlendirmesini, yine aynı şekilde, ilgilenecek kişinin bulunmaması durumunda ezberlemeye istekli öğrencide kendine güvenin, ömür fırsatını ganîmet bilme noktasında acele etme bilincinin ve güçlü bir iradenin bulunmasını gerektiriyor. Zira, bu

sayede onlar, Yüce Allah'a ve Resûlüllâh Sallelâhü Aleyhi Vesellem'e büyük bir yakınlığa; Allah'tan hususi bir muhabbete, Resûlüllâh Sallelâhü Aleyhi Vesellem'den hususi bir muhabbete nâil oluyorlar. Allah'ın rızasını ve Resûlü'nün rızasını, Allah'ın muhabbetini ve Resûlü'nün muhabbetini elde eden kişinin, dünya ve âhirette zarara uğratılması asla mümkün değildir. Tam aksine, ne dünyada ne âhirette hiç kimsenin miktarını tahdit edemeyeceği, hiçbir gücün sınırlandıramayacağı her türlü hayır ve ikrâmı elde eder. [45]

Şu halde, her eğitimli Müslüman erkek ve hanım, gerek ezberleme ve tedris, gerek bilme, anlama, uygulama ve güvenilen bir mezhebe göre dirâset suretiyle Kur'ân'ı bilen, Hadîsi bilen kimselerden olmak için çalışsın. İmkânı bulunan herkes, hadis kitaplarını ezberlemeye istekli erkek ve hanımları gözetip desteklemek için elindeki imkânları kullansın. Müttakîlerin velisi Allah'tır. Sübhân olan Allah sâdıqlarla beraberdir.

Allah Efendimiz Muhammed'e, âline ve ashâbına en güzel şekilde salât ve selâm etsin. Bütün Peygamberlere salât ve selâm olsun. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.